

Надія Коцур
(Переяслав-Хмельницький)

**СПІЛКА УКРАЇНСЬКИХ ЛІКАРІВ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (20–40-ві рр. XX ст.):
НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ**

У статті висвітлюється діяльність Спілки українських лікарів у Чехословаччині (СУЛЧ), яка існувала в 20–40-ві рр. XX ст. Встановлено, що основними завданнями СУЛЧ було об'єднання українських лікарів в еміграції, допомога їм у професійній діяльності та науковому вдосконаленні, проведенні наукової та культурно-освітньої роботи, підтримка їх громадської діяльності.

З'ясовано, що на початковому етапі заснування СУЛЧ об'єднувала 120 лікарів. Головою Спілки було обрано професора Бориса Матюшенка – колишнього першого керівника Департаменту народного здоров'я, міністра народного здоров'я й опікування УНР, який очолював СУЛЧ до 1935 р. Упродовж 1935–1939 рр. Спілкою керував доктор Юрій Добриловський, а з 1940 р. – доктор Микола Завальняк. У лавах Спілки активно працювали колишні організатори охорони здоров'я Української Народної Республіки, зокрема доктор Олекса Білоус, доктор Микола Равич та інші. Почесними членами Спілки були професор Іван Горбачевський, доктор Модест Левицький, професор Всеволод Гармашиєв та професор Борис Матюшенко.

Найбільш активну і широку діяльність СУЛЧ розгорнула в 20-ті рр. XX ст. Завдяки гуманітарній і матеріальній допомозі чехословацького уряду та президента Томаша Масарика Спілка одержала з державного бюджету 672 000 чеських крон, які призначалися для стипендії лікарям та науково-видавничу діяльність.

Встановлено, що СУЛЧ видавала науковий журнал «Український медичний вісник» і впродовж трьох років (1923–1925) випустила шість номерів. Це було неперіодичне видання українською мовою, на сторінках якого друкувалися праці не лише лікарів-емігрантів, але й науковців із Києва, Львова, Чернівців. Журнал отримав високу оцінку з боку Світової організації лікарів. Члени Спілки підготували і видали за редакцією професора Б. Матюшенка і доктора В. Наливайка «Медичний латинсько-український словник» (Прага, 1926) та розповсюджували його на теренах Радянській Україні.

Спілка українських лікарів у Чехословаччині разом із Українським лікарським товариством у Львові співпрацювала зі Всеслов'янським лікарським союзом. Вона взяла участь в організації та проведенні слов'янських з'їздів – першого в Белграді (1926), другого у Варшаві (1927), а також третього у Празі.

Наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. діяльність УСЛЧ послабилася у зв'язку з економічною кризою та приходом до влади в Чехії промосковських антиукраїнських сил. А в 1940 р. німецька окупаційна влада Чехії припинила діяльність СУЛЧ. Водночас, незважаючи на це, Спілка українських лікарів у Чехословаччині стала прототипом українських лікарських товариств, які виникли після Другої світової війни у Німеччині та Австрії.

Ключові слова: *Спілка український лікарів, Чехословаччина, лікарі-емігранти, науковий журнал «Український Медичний Вісник», Всеслов'янський лікарський союз, Б.І. Матюшенко.*

В умовах становлення українського громадянського суспільства назріла потреба у формуванні національної свідомості особистості, почуття гідності за власний народ і державу, бажання сприймати ідеї гуманізму та загальнолюдські цінності. Серед таких цінностей – розуміння й усвідомлення місця і ролі визначних особистостей в історичному процесі. З огляду на це, слід перегорнути сторінки історії та звернутися до української інтелігенції, яка залишалася відданою ідеям самостійності та незалежності України під час еміграції в 20-ті рр. XX ст. До такої інтелігенції слід віднести Спілку українських лікарів у Чехословаччині (СУЛЧ). Лікарів-українців світу, крім професійної діяльності, завжди об'єднувало почуття патріотизму, любові до рідної батьківщини. Їх широка науково-організаційна та громадська діяльність, міжнародні наукові зв'язки, матеріальна допомога своїм колегам на батьківщині слугує прикладом не одному поколінню лікарів.

Досліджуваний період під кутом зору вітчизняної історії науки додав багато яскравих прикладів служіння народу, виконання подвижницької місії представниками медичної інтелігенції.

У радянський період було обмаль праць, присвячених діяльності СУЛЧ. В основному вони друкувалися за кордоном. У публікаціях С. Наріжного [12] та

М. Завальнюка [10], виданих Українським лікарським товариством Америки у Чикаго, міститься інформація про створення і діяльність Спілки українських лікарів у Чехії.

Багатогранна діяльність СУЛЧ знайшла відображення в низці праць сучасних дослідників історії медицини і вітчизняної науки. Відомий історик медицини Я. Ганіткевич на широкій джерельній базі опублікував низку праць, присвячених науково-організаційній роботі та суспільно-політичній діяльності українських учених-лікарів за кордоном [5; 6]. Однією із перших ґрунтовних робіт сучасного історіографічного періоду, є публікація Я. Ганіткевича «Борис Матюшенко – український вчений-гігієніст і суспільно-політичний діяч», опублікованої до 120-річчя від дня народження вченого [5].

Короткі відомості про Б.П. Матюшенка містяться також у виданні «Визначні імена в історії української медицини» (1997) за авторством О.А. Грандо [7]. Окремі аспекти діяльності СУЛЧ і наукові зв'язки її членів із медичною інтелігенцією Радянської України представлені в дослідженнях О.М. Ціборовського [15].

Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині висвітлюється в наукових розвідках сучасного історика С.В. Віднянського. Дослідник особливу увагу акцентував на діяльності Українського вільного університету в Празі в 20–40-ві рр. ХХ ст. [3; 4].

Серед сучасних історіографічних праць слід виділити публікацію «Асоціація лікарів українців-русинів в Словаччині» за авторством М. Бобинця [2].

Водночас, у науковому просторі відсутні спеціальні роботи, де б розкривалася роль СУЛЧ як особливого етосу інтелігенції, який забезпечував прогрес вітчизняної медичної науки і водночас був моральним взірцем нації та патріотом своєї батьківщини.

Метою статті є комплексне вивчення на основі джерел і літератури науково-організаційної та громадської діяльності Спілки українських лікарів у Чехословаччині, їхні інтелектуальні зв'язки з Радянською Україною та іншими країнами світу в 20–40-ті рр. ХХ ст.

Як відомо, внаслідок поразки національно-визвольних змагань 1917–1920-х рр. українського народу його землі після нетривалого періоду самостійності (Української народної республіки, Західно-Української народної республіки) знову опинилися в складі інших держав: Радянської Росії, Польщі, Румунії, Чехословаччини. Значна частина активних борців за національне й соціальне визволення українського народу змушена була залишити батьківщину. Лише в перші повоєнні роки кількість емігрантів із українських земель досягла 80–100 тис. осіб [9, с. 654].

Основними осередками української еміграції в 20–30-ті рр. ХХ ст. стали Відень, Варшава, Берлін, Прага, Белград, Софія та ін. Значну частину еміграції становили представники національної свідомої інтелігенції – вчені, професори університетів й викладачі, лікарі, літератори, інженери, політичні та військові діячі Центральної ради, гетьманського Уряду, Директорії та ін. Тому не дивно, що найбільш свідомою частиною української еміграції, яка залишалася відданою ідеям державної самостійності України, вирішила використати свою вагому інтелектуальну й соціальну базу для організації і розбудови українського національно-культурного життя в країнах перебування.

Водночас плідну культурно-просвітницьку і наукову діяльність українська еміграція могла здійснювати лише за умови прихильного ставлення до неї урядів, політичних кіл і громадськості країн їх перебування. До таких країн, які готові були надати гуманітарну та матеріальну допомогу біженцям із України, належала Чехословацька республіка. Перший президент новоствореної і найдемократичнішої на той час в Європі країни – Томаш Г. Масарик був добре обізнаний із українським питанням і співчував поразці національно-визвольних змагань українців [3, с. 134]. Як дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, він із розумінням ставився до української еміграції та її потреб. За його сприяння в Празі було відкрито Український вільний університет (УВУ), Українську господарську академію, Вищий педагогічний інститут імені Драгоманова, а

також українську гімназію, котра функціонувала до Другої світової війни. В значній мірі завдяки ньому Прага стала одним із центрів українського культурно-наукового життя. Чехи визнавали медичні студії, початі в Українському таємному університеті у Львові, і приймали студентів для закінчення навчання до Карлового університету в Празі, надаючи їм стипендії і створюючи умови для спеціалізації, удосконалення та праці. На чолі еміграційної допомоги стояв доктор В. Гірса, який раніше був лікарем в Україні і добре розумів проблеми лікарів-емігрантів [5, с. 79].

У 1922 р. було створено Спілку українських лікарів у Чехословаччині, завданнями якої було об'єднати українських лікарів в еміграції, допомагати їм у професійній діяльності та науковому вдосконаленні, проведенні наукової та культурно-освітньої роботи, підтримати їх громадську діяльність. Спілка об'єднувала 120 лікарів, в тому числі 10 ветеринарних, які створили окрему секцію [15, с. 126].

Першим головою Спілки було обрано Бориса Матюшенка – колишнього першого керівника Департаменту народного здоров'я, згодом міністра народного здоров'я й опікування УНР, голови закордонного бюро Українського Червоного Хреста; заступником і скарбником – доктора Івана Рихло, а секретарем – доктора Антона Гончаренко. З 1935 р. Спілку очолював доктор Юрій Добриловський, а з 1940 р. – доктор Микола Завальняк [2].

Почесними членами Спілки були професор Іван Горбачевський, доктор Модест Левицький, професор Всеволод Гармашів і професор Борис Матюшенко. У лавах Спілки активно працювали доктор Олекса Білоус, доктор Микола Равич та інші організатори охорони здоров'я Української Народної Республіки [5, с. 78].

Із перших днів заснування Спілка українських лікарів Чехословаччини під керівництвом Бориса Матюшенка розгорнула широку і багатогранну діяльність. Активність Спілки була настільки помітною, що нею почав цікавитися празький уряд, який на одному із своїх засідань вирішив матеріально підтримати її. Зокрема, впродовж 1923–1928 рр. Спілка одержала з державного бюджету 672 000 чеських крон. Із цієї суми окремі лікарі в Празі отримали стипендії для свого фахового удосконалення. Завдяки цій матеріальній допомозі посилилася також науково-видавнича діяльність [10, с. 68].

Отримавши від чехословацького уряду матеріальну допомогу, Спілка українських лікарів (СУЛ) почала видавати науковий журнал «Український медичний вісник» і впродовж трьох років (1923–1925) випустила шість номерів. Це було неперіодичне видання українською мовою. Слід відзначити, що в цей період в Україні не було жодного фахового медичного українського видання. На сторінках журналу публікувалися оригінальні праці з клінічної та теоретичної медицини, соціальної медицини та евгеніки. Часопис висвітлював досягнення західноєвропейської медицини, подавав хроніку українського медичного життя, приділяв велику увагу українській медичній термінології.

У 1927 р. СУЛЧ відіслала до медичної секції Української академії наук великий тираж німецької медичної літератури, закупленої для України ще в 1919 р. [11, с. 134].

На сторінках «Українського медичного вісника» друкувалися праці не лише лікарів-емігрантів, але й науковців із Києва, Львова, Чернівців. Журнал визнав дуже високу оцінку з боку Світової організації лікарів. У свою чергу українські лікарі високо оцінювали науковий медичний журнал «Український Медичний Вісник», особливо за те, що він виходив рідною українською мовою. На його шпальтах формувалася українська медична термінологія і було закладено фундамент до видання «Українського медичного словника».

Як автор і редактор журналу, Б.П. Матюшенко впроваджував і розвивав українську медичну термінологію. За його редакцією і доктора В. Наливайка видано «Латинсько-український медичний словник» Мартирія Галина (колишнього голови термінологічної комісії Міністерства охорони здоров'я Української держави) обсягом 20 друкованих аркушів (Прага, 1926). Більшість тиражу словника було вислано в

Радянську Україну, де відчувалася особлива потреба в такому виданні. З ініціативи редактора Б. Матюшенка членами СУЛЧ було організовано розповсюдження журналу «Українського медичного Вісника» на Наддніпрянщині, де він отримав схвальну оцінку фахівців і сприяв активізації українських видань. Зокрема, на думку С. Наріжного, видання науково-фахового «Українського медичного Вісника» за кордоном підштовхнуло медичні кола в Україні видавати аналогічний медичний журнал на батьківщині. У зв'язку з цим у 1925 р. в Києві починають виходити «Українські Медичні Вісті», а у Львові було відновлено видання Українського лікарського товариства «Лікарський Вісник» [8, с. 314]. Появу таких двох фахових часописів на українських землях лікарі-емігранти щиро привітали, але одночасно зробили велику помилку, прийнявши рішення про закриття в 1925 р. свого «Українського медичного вісника».

У зв'язку з припиненням видання закордонного «Українського Медичного Вісника» серед лікарів-емігрантів, які були активними авторами статей журналу, з'явилися апатичні настрої. Були й такі, котрі не хотіли посилати свої праці до Львова, а тим більше друкувати їх на теренах Радянській Україні. Все це до значної міри збіднювало українську медичну науку.

Професор Б.П. Матюшенко був членом низки наукових організацій, зокрема Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, Українського наукового інституту в Берліні, дійсним членом Чеського євгенічного товариства. У 1933–1936 рр. він входив до складу редакційного комітету «Лікарського вісника», який видавали Лікарська комісія НТШ і УЛТ у Львові [5, с. 81].

Особливо широкою була науково-організаційна робота українських-лікарів-емігрантів. Спілка українських лікарів у Чехословаччині брала активну участь в організації та проведенні двох українських наукових з'їздів у Празі (1926 і 1932 рр.), на яких виступили з доповідями професори І. Горбачевський, Б. Матюшенко, лікарі В. Наливайко, І. Оргинський, О. Якубовський, І. Мазепа, а також активно співпрацювала із своїми колегами в Галичині. Зокрема, професор Б. Матюшенко на першому з'їзді виступив з доповідями: «Зміни здоров'я українського народу під впливом війни і революції» та «Сучасна організація медично-санітарної служби Україні». На лікарському з'їзді в Белграді (1926 р.) він з тривогою доповідав про зростання захворюваності на туберкульоз в Україні [5, с. 82].

Члени СУЛЧ виступали на з'їздах лікарів і природодослідників у Львові, збирали пожертвування на будівництво Українського шпиталю у Львові, на видання популярного часопису «Народне здоров'я», постійно брали участь у культурних і благодійних акціях як в Чехословаччині, так і в Галичині. Вони здійснювали активну наукову роботу, виступали з доповідями на з'їздах і конференціях у різних країнах, публікували результати своїх досліджень у чеських, німецьких, українських, польських журналах.

На 2-му з'їзді природодослідників і лікарів у Львові 6 червня 1927 р. Б. Матюшенко очолював делегацію лікарів Праги. Він вітав з'їзд від Українського академічного комітету в Празі та виголосив три доповіді: «Проблеми старіння і відмоложення в світлі сучасних біологічних дослідів», «Розвиток сучасної української медицини і наукова лікарська організація» і «Звіт зі Всеслов'янського з'їзду лікарів у Варшаві» [2, с. 101].

Слід відмітити також вагому наукову спадщину членів СУЛЧ. Зокрема, професор Б.І. Матюшенко опублікував перший український підручник для вищої школи «Соціальна гігієна» (Прага, 1924), низку наукових праць із гігієни, охорони здоров'я та євгеніки в українських і чеських журналах. На жаль, наукова спадщина Бориса Матюшенка, розкидана у різних діаспорних виданнях, до сих пір не знайшла належного відображення в історії української медицини та глибокого аналізу. Водночас у його працях звучить глибока стурбованість станом здоров'я українського народу, збереженням кращих властивостей його генофонду. Одна з праць Б. Матюшенка так і

називається: «Зміни здоров'я українського народу в останнє десятиліття» (1924). У ній автор відзначає постійність досить високого коефіцієнту щорічного приросту населення, високу народжуваність, відносно невисоку дитячу смертність. Приводить таблиці, з яких видно, що у 1912 р. Україна займала третє місце серед 18 країн за народжуваністю та перше місце за природнім приростом населення (20,7 на 1000 населення). Наводить антропометричні дані для 13 народів, із яких видно, що українці займали 4-те місце за зростом чоловіків (169,9 см) та друге за об'ємом грудей (88,3 см). Відзначає, що в Україні була середня інтенсивність поширення туберкульозу, венеричних захворювань, епідемій, вживання алкоголю і робить висновок, що до 1914 р. «наш народ був одним із здоровіших і міцніших народів світу». Далі Б. Матюшенко пише: «З того часу український народ підпав цілій масі руйнуючих його здоров'я впливів. Всі три апокаліптичні «їзди смерті» – війна, пошести і голод – і поодиночі, і разом нищили впродовж останнього десятиліття, а почасти нищать й далі, живі сили українського населення. Крім них і поруч з ними зросли й всі соціальні недуги...». Автор приводить статистичні дані про втрати воїнів і цивільного населення внаслідок військових дій, смертність від епідемій, туберкульозу, загрозливе поширення венеричних недуг, втрати від громадянської війни. У цій праці Б. Матюшенко також показує втрати народу від голоду 1921–1922 р., приводить деякі маловідомі цифрові дані. Він звертає увагу на те, що в період неврожаю, коли багато людей із голодних районів подалися в північні райони доставати хліб, організовані більшовицьким урядом спеціальні загоди не пропускали людей, відбирали у них роздобутий важкою працею хліб, а з ним – надію на виживання [5, с. 80].

Вагоме місце в науковій спадщині Б.І. Матюшенка посідала еugenіка. Якщо німецькі фашисти і деякі вчені надавали еugenіці елементи расизму, зачисляли народи до різних рас і розглядали еugenіку в плані збереження та покращення «вищої раси», то Б.І. Матюшенко пише про еugenіку, як науку про спадкові «батьківські» якості. З цього приводу він зазначає: «Лише недавно еugenіка і зв'язані з нею дисципліни розпочали в західних країнах в Європі й особливо в Америці – систематично вивчати спадкові якості індивідуумів, родин, груп і народів, і щороку ці дослідження роблять все більші успіхи. Отже, стан здоров'я нині живучої генерації населення буде залежати від усіх тих чинників, що впливають – кількісно чи якісно – на генеративний процес і можуть відбиватися на властивостях майбутніх генерацій. Водночас із дослідженнями загально-гігієнічних умов життя народу, залежних від форм і ступеня розвитку його культури і соціально-економічного устрою, ми мусимо звертати особливу увагу на ті чинники, що можуть наносити шкоду спадковим якостям індивідуумів, а в масовому масштабі – ушкоджувати генеративні властивості цілого народу» [5]. Отже, вже тоді Б. Матюшенко чи не першим ставив питання про збереження генофонду нації.

У праці про еugenічні поради Б. Матюшенко писав: «Модерна здорова та соціальна політика, побудована на основах превентивности, старається не лише лікувати хворих, але й також не допускати до розвитку хвороб та зменшувати кількість осіб, що потребують допомоги... А для забезпечення здоров'я людини потрібно дбати про збереження життєвих функцій та про те, щоб люди народжувалися по можливості з найліпшими біологічними ознаками». Він приходить до висновку, що одним зі способів можливого зменшення числа вад розвитку у нащадків є так звані «eugenічні супружні поради». До них він відносить цілий комплекс оздоровчої і соціальної політики, до складу якої пропонує рекомендації щодо здоров'я для дорослих упродовж усього активного життя та проведення добровільних лікарських оглядів перед шлюбом і доводить їх необхідність, наводить приклади з інших країн світу, де забороняються шлюби з особами, хворими на венеричні хвороби, туберкульоз, психічні розлади. Такі поради (консультації) мали б давати безплатні рекомендації особам, які вступають у шлюб, а також подружжю стосовно питання статевого життя, безплідності, різноманітних вад

розвитку організму. Лікарі цих консультацій повинні добре знати евгеніку, мати знання з питань соціальної гігієни, сексології і психіатрії, працювати в тісному зв'язку з іншими спеціалістами. Важливим завданням Б. Матюшенка вважав популяризацію і широку пропаганду медичних знань, санітарно-просвітницьку роботу. Одна така евгенічна порада була створена Українським лікарським товариством ще в 1931 р. [5, с. 81]. По-суті, Борис Матюшенко 90 років тому поставив питання про необхідність створення тих закладів, які набули поширення лише наприкінці ХХ століття у виді медико-генетичних консультацій. Пріоритет українського вченого в цьому питанні замовчувався і досі не відзначений.

Слід відзначити, що наприкінці 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. державна допомога українській еміграції з боку уряду Чехословаччини значно зменшилася. Це було зумовлено не лише економічною кризою, але й приходом до влади промосковських антиукраїнських сил. Таке становище відбилося і на діяльності Спілки українських лікарів Чехословаччини, яка після припинення «Українського Лікарського Вісника» змушена була значно обмежити свою діяльність.

Зміна політичного клімату в Чехії вела до того, що чеські лікарські організації почали негативно ставитися до лікарів-емігрантів і не лише не дбали про їх інтереси, але часто навіть їм шкодили. Не малу роль в цьому зіграв також факт, що велика кількість чеської інтелігенції, в тому числі і лікарів, була русофільського спрямування і до лікарів-українців ставилась зневажливо.

Спілка українців у Чехословаччині була членом Всеслов'янського лікарського союзу. Спочатку це членство приносило їй реальну користь, бо керівництво цього найбільшого міжнародного об'єднання слов'янських лікарських організацій із порозумінням ставилося до національно-визвольних змагань закордонних українців. Разом із Українським лікарським товариством у Львові СУЛЧ співпрацювала зі Всеслов'янським лікарським союзом. Вона взяла участь в організації та проведенні слов'янських з'їздів – першого в Белграді (1926), другого у Варшаві (1927), а також третього у Празі, але вийшла з цього союзу після реорганізації його не за етнічним, а за державним принципом, коли втратила право голосу як представниця бездержавної нації [5, с. 78].

Наприкінці 20-х років у Всеслов'янському лікарському союзі прийшли до влади прихильники «єдиної нероздільної Росії», які вважали українців складовою частиною «великого російського народу». Вони ігнорували діяльність Спілки українських лікарів (як і діяльність Українського лікарського товариства у Львові). Справа дійшла до того, що на Всеслов'янському лікарському з'їзді в Празі 1928 р. ці дві організації були позбавлені права голосу. На знак протесту з таким ігноруванням обидві організації вийшли з її складу. Водночас наперекір цьому Спілка українських лікарів не перестала співпрацювати з чеськими лікарськими організаціями та установами. В грудні 1935 р. Спілку українців лікарів у Чехословаччині очолив колишній начальник санітарної служби Армії УНР Юрій Добриловський, який продовжував у діяльності свого попередника Б. Матюшенка. Спілка і надалі намагалась бути об'єднуючою організацією українських лікарів [1].

У 1939 р. із приблизно 150 лікарів української національності, котрі жили в Чехословаччині, 119 були її членами (з них три почесні: Іван Горбачевський, колишній ректор Карлового університету, Всеволод Гармашів – ректор Українського високого педагогічного інституту ім. Драгоманова в Празі та Модест Левицький – лікар Української господарської академії в Подебрадах). Останнім головою Спілки був М. Завальняк, обраний загальними зборами у вересні 1940 р. На жаль, в тому ж році німецька окупаційна влада Чехії припинила діяльність СУЛЧ [15, с. 128].

Незважаючи на припинення своєї діяльності, СУЛЧ стала прототипом українських лікарських товариств, які виникли після Другої світової війни у Німеччині та Австрії.

За ініціативою професора Василя Плюща вони у 1946 р. провели у Карльсфельді Перший з'їзд українських лікарів-емігрантів і створили Медичний відділ Української вільної академії наук (УВАН) на чолі з професором М. Мішенком. Члени цього відділу провели у Мюнхені декілька засідань із представниками громадськості, де виступили з доповідями про динаміку захворюваності і смертності населення України, зокрема і під час німецької окупації, з історії української медицини. Вони підготували і частково опублікували близько 40 наукових праць, зокрема В. Плюща «Охорона здоров'я в Україні», «Організація охорони здоров'я в УРСР». Паралельно з Медичним відділом УВАН в Європі виникли такі професійні організації українських лікарів, як Українське медично-санітарне об'єднання в Німеччині, яке також проводило свої з'їзди, де розглядало і соціально-медичні проблеми, Товариство українських лікарів і аптекерів Тиролю і Форальбергу, Зальцбургу (Австрія) тощо [14, с. 78].

Отже, СУЛЧ, створена в 1922 р., сприяла об'єднанню українських лікарів в еміграції, допомагала їм у професійній діяльності та науковому вдосконаленні, проведенню наукової і культурно-освітньої роботи. Особливо активною була науково-видавнича діяльність СУЛЧ. За її ініціативою і матеріальною підтримкою чеського уряду видався науковий журнал «Український медичний вісник», упродовж трьох років (1923–1925) вийшло шість номерів. На сторінках журналу друкувалися праці не лише лікарів-емігрантів, але й науковців із Радянської України.

Українські лікарі, об'єднані в Спілку, не обмежувалися особистими та професійними інтересами, а брали активну участь у громадсько-політичному житті. Перебуваючи за межами Батьківщини, вони ніколи не забували про неї і працювали передусім для свого народу, ставлячи на перше місце соціально-медичні проблеми. Незважаючи на припинення своєї діяльності в 1940 р., СУЛЧ стала прототипом українських лікарських товариств, які виникли після Другої світової війни у Німеччині та Австрії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бібліографічний покажчик наукових праць української еміграції (1920–1931) // Упор. Зленко П. – Прага, 1932. – С. 100–104.
2. Бобинець М. Асоціація лікарів українців-русинів в Словаччині [Електронний ресурс] / М. Бобинець. – Режим доступу: http://berh.net/publ/asociacija_likariv_ukrajinciv_rusyniv_v_slovachchyni/6-1-0-57. – Заголовок з екрану.
3. Віднянський С.В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.) / С.В. Віднянський. – К., 1994. – 81 с.
4. Віднянський С.В. Т. Масарик про Україну і українців / С.В. Віднянський // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 1993. – Вип. 4. – С. 132–146.
5. Ганіткевич Я.В. Борис Матюшенко – український вчений-гігієніст і суспільно-політичний діяч (до 120-річчя від дня народження) / Я.В. Ганіткевич // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2003. – № 3. – С. 78–82.
6. Ганіткевич Я.В. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їх наукові школи. Біографічні нариси та бібліографія / Я.В. Ганіткевич. – Львів: В-во НТШ, 2002. – С. 67–76.
7. Грандо О.А. Матюшенко Борис Павлович / О.А. Грандо // Визначні імена в історії української медицини. – К.: РВА «Тріумф». – 1997. – С. 306.
8. Дорошенко Дм. Історія України 1917–1923 рр. Українська Гетьманська Держава / Д. Дорошенко. – Т. 2. – С. 314.
9. Енциклопедія українознавства : Словникова частина : [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя ; Львів ; Київ : Глобус, 1955–2003. – Т. 9. – С. 3409–3410.
10. Завальняк В. Організація українських лікарів в ЧСР (1922–1942) / В. Завальняк // Матеріали до історії української медицини / [Гол. редколегії П. Джуль. Ред.-упор. М. Семчишин]. – Т. 2. – Чикаго, 1988. – С. 67–78.

11. Івченко Л. Український Червоний Хрест у Києві (1919–1942) / І. Івченко // *Матеріали до історії української медицини* / Л. Івченко // [Гол. редколегії П. Джуль. Ред.-упор. М. Семчишин]. – Т. 2. Чикаго: Вид. УЛТПА, 1988. – С. 134.
12. Наріжний Семен. Спілка Українських Лікарів у Чехії / С. Наріжний. // *Матеріали до історії української медицини* / [Гол. редколегії П. Джуль. Ред.-упор. М. Семчишин]. – Т. 2. Чикаго: Вид. УЛТПА, 1988. – С. 62–64.
13. Ортинський І. П'ятдесятиліття проф. д-ра медицини Бориса Матюшенка (1883–1933) / І. Ортинський // *Лікарський вісник*. – 1934. – 4.1. – С. 1–5.
14. Плющ Н. Діяльність українських лікарів на еміграції в Німеччині (1945–1947) / Н. Плющ // *Матеріали до історії української медицини*. – Т. 2. / [Гол. редколегії П. Джуль. Ред.-упор. М. Семчишин]. – Чикаго: Вид. УЛТПА, 1988. – С. 78–83.
15. Ціборовський О.М. На варті здоров'я: історія становлення соціальної медицини ів охорони громадського здоров'я в Україні: монографія / О.М. Ціборовський. – К.: Факт, 2010. – 430 с.

REFERENCES

1. Bibliografichnyy pokazhchyk naukovykh prats ukrayinskoyi emihratsiyi (1920–1931) // *Upor. Zlenko P.* – Praha, 1932. – S. 100–104.
2. Bobynets M. Asotsiatsiya likariv ukrayintsiv-rusyniv v Slovachchyni [Elektronnyy resurs] / M. Bobynets. – Rezhym dostupu: http://bereh.net/publ/asociacija_likariv_ukrajinciv_rusyniv_v_slovachchyni/6-1-0-57. – Zahalovok z ekranu.
3. Vidnyansky S.V. Kulturno-osvitnya i naukova diyalnist ukrayinskoyi emihratsiyi v Chekho-Slovachchyni: Ukrayinsky vilnyy universytet (1921–1945 rr.) / S.V. Vidnyansky. – K., 1994. – 81 s.
4. Vidnyansky S.V. T. Masaryk pro Ukayinu i ukrayintsiv / S.V. Vidnyansky // *Mizhnarodni zvyazky Ukayiny: naukovy poshuky i znakhidky*. – K., 1993. – Vyp. 4. – S. 132–146.
5. Hanitkevych Ya.V. Borys Matyushenko – ukrayinsky vcheny-hihiyenist i suspilno-politychnyy diyach (do 120-ricchya vid dnya narodzhennya) / Ya.V. Hanitkevych // *Visnyk sotsialnoyi hihiyeny ta orhanizatsiyi okhorony zdorovya Ukayiny*. – 2003. – № 3. – S. 78–82.
6. Hanitkevych Ya.V. Ukayinski likari-vcheni pershoyi polovyny XX stolittya ta yikh naukovy shkoly. Biohrafichni narysy ta bibliografiya / Ya.V. Hanitkevych. – Lviv: V-vo NTSh, 2002. – S. 67–76.
7. Hrando O.A. Matyushenko Borys Pavlovych / O.A. Hrando // *Vyznachni imena v istoriyi ukayinskoyi medytsyny*. – K.: RVA «Triumf». – 1997. – S. 306.
8. Doroshenko Dm. Istoriya Ukayiny 1917–1923 rr. Ukayinska Hetmanska Derzhava / D. Doroshenko. – Т. 2. – S. 314.
9. Entsyklopediya ukayinoznavstva : Slovnykova chastyna : [v 11 t.] / Naukove tovarystvo imeni Shevchenka; hol. red. prof., d-r Volodymyr Kubiiovych. – Paryzh; Nyu-York: Molode zhyttya ; Lviv ; Kyiv : Hlobus, 1955–2003. – Т. 9. – S. 3409–3410.
10. Zavalnyak V. Orhanizatsiya ukayinskykh likariv v ChSR (1922–1942) / V. Zavalnyak // *Materialy do istoriyi ukayinskoyi medytsyny* / [Hol. redkolehiyi P. Dzhul. Red.-upor. M. Semchyshyn]. – Т. 2. – Chykhah, 1988. – S. 67–78.
11. Ivchenko L. Ukayinsky Chervonyy Khrest u Kyievi (1919–1942) / I. Ivchenko // *Materialy do istoriyi ukayinskoyi medytsyny* / L. Ivchenko // [Hol. redkolehiyi P. Dzhul. Red.-upor. M. Semchyshyn]. – Т. 2. Chykhah: Vyd. ULTPA, 1988. – S. 134.
12. Narizhnyy Semen. Spilka Ukayinskykh Likariv u Chekhiyi / S. Narizhnyy. // *Materialy do istoriyi ukayinskoyi medytsyny* / [Hol. redkolehiyi P. Dzhul. Red.-upor. M. Semchyshyn]. – Т. 2. Chykhah: Vyd. ULTPA, 1988. – S. 62–64.
13. Ortynsky I. Pyatdesyatylittya prof. d-ra medytsyny Borysa Matyushenka (1883–1933) / I. Ortynsky // *Likarsky visnyk*. – 1934. – 4.1. – S. 1–5.
14. Plyushch N. Diyalnist ukayinskykh likariv na emihratsiyi v Nimechchyni (1945–1947) / N. Plyushch // *Materialy do istoriyi ukayinskoyi medytsyny*. – Т. 2. / [Hol. redkolehiyi P. Dzhul. Red.-upor. M. Semchyshyn]. – Chykhah: Vyd. ULTPA, 1988. – S. 78–83.
15. Tsiborovsky O.M. Na varti zdorovya: istoriya stanovlennya sotsialnoyi medytsyny iv okhorony hromadskoho zdorovya v Ukayini: monohrafiya / O.M. Tsiborovsky. – K.: Fakt, 2010. – 430 s.

Коцур Н. Союз украинских врачей в Чехословакии (20–40-е гг. XX ст.): научно-организационная и общественная деятельность.

В статье освещается деятельность Союза украинских врачей в Чехословакии (СУВЧ), который существовал в 20–40-е гг. XX в. Установлено, что основными заданиями СУВЧ было объединить украинских врачей в эмиграции, помогать им в профессиональной деятельности и научному усовершенствованию, проведении научной и культурно-просветительной работы, поддерживать их общественную деятельность.

Выяснено, что на начальном этапе основания СУВЧ объединял 120 врачей. Председателем Союза был избран профессор Борис Матюшенко – бывший первый руководитель Департамента народного здоровья, министр народного здоровья и опеки УНР, который возглавлял СУВЧ до 1935 г. На протяжении 1935–1939 гг. Союзом руководил доктор Юрий Добрыловский, а с 1940 г. – доктор Николай Завальняк. В рядах Союза активно работали бывшие организаторы здравоохранения Украинской Народной Республики, в частности доктор Олекса Билоус, доктор Николай Равич и др. Почетными членами Союза были профессор Иван Горбачевский, доктор Модест Левицкий, профессор Всеволод Гармашив и профессор Борис Матюшенко.

Наиболее активную и широкую деятельность СУВЧ развернул в 20-е гг. XX в. Благодаря гуманитарной и материальной помощи чехословацкого правительства и президента Томаша Масарика Союз получил из государственного бюджета 672 000 чешских крон, которые предназначались для стипендии врачам и научно-издательскую деятельность.

Установлено, что СУВЧ выдавал научный журнал «Украинский медицинский вестник» и на протяжении трех лет (1923–1925) выпустил шесть номеров. Это было неперидическое издание украинским языком, на страницах которого печатались труды не только врачей-эмигрантов, но и ученых из Киева, Львова, Черновцов. Журнал получил высокую оценку со стороны Мировой организации врачей. Члены Союза подготовили и выдали за редакцией профессора Б. Матюшенка и доктора В. Наливайка «Медицинский латинско-украинский словарь» (Прага, 1926) и распространяли его на территории Советской Украины.

Союз украинских врачей в Чехословакии вместе с Украинским врачебным обществом во Львове сотрудничал со Всеславянским врачебным союзом. Он участвовал в организации и проведении славянских съездов – первого в Белграде (1926), второго в Варшаве (1927), а также третьего в Праге.

В конце 20-х – начале 30-х гг. XX в. деятельность УСВЧ ослабилась в связи с экономическим кризисом и приходом к власти в Чехии промосковских антиукраинских сил. А в 1940 г. немецкая оккупационная власть Чехии прекратила деятельность СУВЧ. В то же время, невзирая на это, Союз украинских врачей в Чехословакии стал прототипом украинских врачебных обществ, которые возникли после Второй мировой войны в Германии и Австрии.

Ключевые слова: Союз украинский врачей, Чехословакия, врачи-эмигранты, научный журнал «Украинский Медицинский Вестник», Всеславянский врачебный союз, Б.И. Матюшенко.

Kotsur N. Union of Ukrainian Doctors in Czechoslovakia (from 1920s till 1940s): Scientific, Organizational and Social Activity.

This article deals with the activity of Union of Ukrainian Doctors (UUD) in Czechoslovakia. This organization existed from 1920s till 1940s. The main aims of UUD in Czechoslovakia were to unite all Ukrainian doctors-emigrants, to help them in their profession and scientific improvement, to conduct scientific and cultural-educational activity, to support their social activity.

We have defined that in the initial period of UUD establishment there were only 120 doctors-members. Till 1935 the elected head of the union was Borys Matyushenko, he is also a former director of National Health Department, Minister of National Health and Committeeship in Ukrainian National Republic. From 1935 till 1939 the head of UUD in Czechoslovakia was Yuriy Dobryloskyi, from 1940 – Mykola Zavalnyak. It is also worth to mention the members of UUD in Czechoslovakia were former workers of Healthcare Ministry in Ukrainian National Republic, such doctors as Oleksa Bilous, Mykola Ravych and such professors as Ivan Horbachenskyi, Modest Levytskyi, Vsevolod Harmashiv and Borys Matyushenko.

In 1920s UUD in Czechoslovakia began the most widespread activity. Thanks to the humanitarian aid and financial support from Czechoslovakia government and the president Tomáš Masaryk, the Union of Ukrainian Doctors in Czechoslovakia acquired 672 000 czech crowns for grants and scholarships.

We also have ascertained that UDD in Czechoslovakia edited the scientific journal «Ukrainian Medical Bulletin» and during three years (1923–1925) published 6 issues of this journal. That was nonperiodic issue in Ukrainian, which included the scientific works not only by doctors-emigrants, but also by scientists from Kyiv, Lviv, Chernivtsi. The journal was highly estimated by World Organization of Doctors. The Union of Ukrainian Doctors in Czechoslovakia edited «Latin-Ukrainian Medical Dictionary» (Prague, 1926) under the guidance by B. Matyushenko and V. Nalyvayko.

The Union of Ukrainian Doctors in Czechoslovakia cooperated with Union of Ukrainian Doctors in Lviv and Slavic Union of Doctors. UUD in Czechoslovakia participated in Slavic conferences; first one was in Belgrade (1926), second one – in Warsaw (1927), third one – in Prague.

At the end of 1920s – beginning 1930s the activity of UUD in Czechoslovakia was less effective because of economic crisis and coming to power the government of Czech, who were against the support of Ukrainians. In 1940 German occupation authority in Check terminated the activity of UUD in Czechoslovakia. However, Union of Ukrainian Doctors in Czechoslovakia was a prototype for creating next unions of Ukrainian Doctors after the Second World War in Germany and Austria.

Keywords: *Union of Ukrainian Doctors, Czechoslovakia, doctors-emigrants, scientific journal «Ukrainian Medical Bulletin», Slavic Union of Doctors, B.I. Matyushenko.*

Одержано 4.10.2016.

УДК 614.7:378.4(477)(092)(092)«1922/1941»

Лідія Товкун
(Переяслав-Хмельницький)

ПРОБЛЕМИ КОМУНАЛЬНОЇ ГІГІЄНИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВЧЕНИХ-ГІГІЄНІСТІВ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ (1922 – червень 1941 рр.)

У статті на основі наукової літератури проаналізовані основні напрями і результати досягнень вчених-гігієністів вищих медичних закладів України у галузі комунальної гігієни впродовж 1922 р. – червня 1941 рр. Акцентується увага на внеску видатних вчених-гігієністів медичних інститутів України у розвиток комунальної гігієни у зазначений період.

Методологія даного дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності та системного аналізу фактів і подій.

У висновку стверджується, що вчені-гігієністи Київського, Харківського, Одеського, Львівського і Дніпропетровського медичних інститутів досліджували: актуальну проблему санітарної охорони атмосферного повітря; питання гігієни води, водопостачання, санітарної охорони водойм від забруднення стічними водами; санітарного режиму річок і водоймищ України, що використовувалися для централізованого господарсько-питного водопостачання, оздоровчих і спортивних цілей; очищення і хлорування води; реконструкцію і благоустрій курортів України; очищення населених місць від твердих побутових відходів.

Результати цих досліджень мали і мають нині велике значення для оздоровлення населення і місць його проживання, виробничої діяльності та відпочинку.

Ключові слова: *комунальна гігієна, вчені-гігієністи, кафедра комунальної гігієни, Київський медичний інститут, Харківський медичний інститут, Одеський медичний інститут, Львівський медичний інститут, Дніпропетровський медичний інститут.*

Наша сучасність вимагає об'єктивно і науково бачити минуле, усвідомлювати його в усій повноті та цілісності. Вивчення історії гігієни як науки дає можливість визначити загальні закономірності її розвитку на різних етапах існування нашої країни, оцінити докорінні зміни та поставити результати цього вивчення на службу історії науки і техніки. На основі цього ми піддали історичному аналізу вивчені нами матеріали, котрі стосуються висвітлення проблем однієї із галузей гігієни – комунальної гігієни у дослідженнях вчених-гігієністів вищих медичних закладів України впродовж 1922 р. – червня 1941 рр.

Окремі аспекти згаданої проблеми висвітлювалися у працях науковців, як радянських, так і сучасних. Так, у книгах «Досягнення охорони здоров'я в Українській РСР» під редакцією Л.П. Шупика [6] і «Материалы к истории гигиены и санитарного дела в УССР» під редакцією П.Д. Лещенка, Д.Н. Калюжного і О.О. Грандо [15] опубліковані статті П.І. Баранника, Д.Д. Шмаля, Н.В. Верживовскої, І.І. Швайко [3], М.Л. Кошкіна [12], О.М. Мареева, Д.М. Калюжного [14], А.Ф. Стояновського [21],